

OM ARTERNAS UPPKOMST 150 ÅR

Charles Darwin var en försiktig taktiker

Charles Darwins första publicerade text tog brittiska missionärer i försvar. Kanske ett ödets ironi, men Darwin begrep också konsekvenserna av att direkt angripa kristendomen. Angreppen riktades istället mot dåtidens vetenskapliga fundament.

Charles Darwin befann sig på jordenruntresa på HMS Beagle i fem år (1831-36) för att kaptenen, **Robert FitzRoy**, inte skulle ta livet av sig. FitzRoy hade via sina kontakter i de högre samhällsklasserna sökt en gentleman som skulle hålla honom sällskap under resans gång (den skulle ursprungligen ta två år). Skälet var att kaptenens föregångare på HMS Beagle i sin ensamhet hade begått självmord. (FitzRoy tog sist och slutligen ändå sitt liv, år 1863.) Kaptenen var en anhängare av frenologi men valde Darwin trots dennas breda näsa. Vänskapen mellan de två ledde till att farygets egentliga naturalist, skeppslä-

lutionsteorins uppkomst – men artikeln visar, enligt författaren **Janet Browne**, hur de två, stöpta i kulturell chauvinism, kunde enas i tilltron till den brittiska filantropin. (Browne tillskriver ändå Darwin liberalistiska motiv, medan FitzRoys var kristna.)

Gud blev överflödig

Med på HMS Beagle hade Charles Darwin **Charles Lyells** *Principles of Geology*. Boken var avgörande för Darwin och hans första teorier formades inom geologin. (Darwin led också sitt första vetenskapliga nederlag mot dåtidens mest kända vetenskapsman, **Louis Agassiz**. Det här i en dispyt om hur glaciärerna formade landskapet.) Ett par, tre årtionden in på 1800-talet var

”Stöpta i kulturell chauvinism kunde Darwin och FitzRoy enas i tilltron till den brittiska filantropin.”

karen **Robert McCormick**, kände sig felbehandlad och avgick från sin tjänst. McCormicks uppgift blev Charles Darwins. Ändå övervägde Darwin fortfarande att bli anglikansk präst. De karriärplanerna handlade inte så mycket om religiös övertygelse som om att finna en socialt acceptabel position.

Till missionärernas försvar

Prästyrket var en praktisk lösning för en ung man med oroliga föräldrar som hoppat av sina läkarstudier och som såg kyrkan och religionen som ett utmärkt sätt att sprida den brittiska civilisationen. Darwin kom också att tillsammans med Robert FitzRoy författa en artikel som tog den brittiska missionsverksamheten i försvar. Artikeln ”A letter, containing remarks on the moral state of Tahiti, New Zealand, &c.”, som publicerades i en Sydafrikansk evangelisk dagstidning, var ett svar på den kritik som den ryske upptäcktsresanden **Otto von Kotzebue** riktat mot de brittiska missionärerna i Tahiti. Missionärerna hade, enligt von Kotzebue, berövat tahitierna deras livsglädje. – Snarare gjort dem civiliserade kristna, menade Darwin och FitzRoy, och hyllade det missionsarbete de med egna ögon sett. Vänskapen mellan Darwin och FitzRoy fick senare ett abrupt slut – kaptenen ska ha beklagat sig över sin egen andel i evo-

lut

det få vetenskapsmän som såg den bibliska skapelseberättelsen som en tillförlitlig källa då det gäller Jordens uppkomst och utveckling. Också Lyell förklarade, utan metafysiska inslag, geologiska lämningar med konstanta naturlagar. Han blev den vetenskapsman som för Darwin visade hur en redogörelse av Jordens historia var möjlig utan hänvisningar till Gud. Gud var heller inte, för Charles Darwin, närvarande i den natur han mötte på södra halvklotet. Istället såg Darwin naturliga mekanismer som väntade på att bli förklarade.

Populärvetenskapliga bomben

Charles Lyell var ändå kristen, liksom många av hans kollegor. Darwin kom snabbt att inse konsekvenserna av sina idéer, det vill säga konsekvenserna för honom personligen. Evolutionsteorin började anta skepnad kort efter återkomsten till England, men andra uppdrag och rädslan för att lämna ifrån sig något ofullkomligt gjorde att Darwin höll teorin tätt intill sig – i tron att han var den enda som tänkte i de banorna. Det här trots att han, med Janet Brownes ord, levde i ”**Malthus**’ universum” och trots att **Jean-Baptiste de Lamarck** och, före Lamarck, Darwins farfar **Erasmus Darwin**, hade ifrågasatt tanken om varelsers oföränderliga form.

Darwin ville inte att hans teori skulle förknippas med Lamarck, men han förstod att så skulle ske om den blev offentlig. Så medan Darwin höll låg profil slog ”herr Vestiges” ned som en bomb. I oktober 1844 förklarade en anonym författare i den populärvetenskapliga skriften *Vestiges of the Natural History of Creation* att djuren, människan inkluderad, men också hela solsystemet, hade utvecklats ur enklare former – utan hjälp av högre väsen. Fyrtio år senare, i samband med den tolfte upplagan, skulle författaren visa sig vara publicisten **Robert Chambers**, då död i tretton år.

Äcklad kritiker

Värre för Darwin än herr Vestiges teorier var hur de togs emot av den brittiska vetenskapssocieteten. Geologen **Adam Sedgwick**, god vän med Darwin och viktig för hans vetenskapliga karriär, äcklades i en anonym recension över att herr Vestiges trodde sig kunna förbättra människan, inte genom Gud, utan med hjälp av en babian. Sådan kritik gjorde att Darwin teg, fast besluten att när han gav sig till kända skulle han inte kunna anklagas för att vara en oseriös amatör. Det vill säga: Darwin ville presentera en *vetenskaplig* utmaning, en som höll för vetenskapliga granskningar.

ORDET: Rankfoting

Rankfoting (cirripedia) hör till familjen havstulpaner. Ett kräftdjur som sätter sig på andra djur som valar och skaldjur, men också på båtskrov.

I sin försiktighet lät Charles Darwin studier av rankfotingar uppta en stor del av hans tid innan publiceringen av *Om arternas uppkomst*. Ett, enligt Janet Browne, medvetet sätt att dröja med publiceringen av evolutionsteorin.

Taktikern Darwin

Men också i dessa studier gjorde sig variationen påmind och Darwin blev allt mer övertygad om att hans teorier var korrekta. Den 9 september 1854 lade Darwin rankfotingarna åt sidan och dagboksanteckningar visar att han tog itu med att ordna de redan existerande anteckningarna om evolutionsteorin. Drygt fem år senare publicerades *Om arternas uppkomst*, sporrade av **Alfred Russel Wallaces** uppsats om samma ämne. Efter att ha läst boken anklagade Adam Sedgwick Darwin för att övergivit den sanna induktionsmetoden. Charles Darwin var i sitt agerande,

också då det var försiktigt, en taktiker. Publikationen av *Om arternas uppkomst* föregicks av en omfattande korrespondens med dåtidens viktigaste vetenskapsmän. I brevväxlingarna testade Darwin sina teorier indirekt, som för att bedöma hur stor risken var att hans arbete skulle smulas sönder av konservativa kollegor.

Med stormen kring Vestiges i tankarna lät Darwin bli att nämna såväl människan som Gud i *Om arternas uppkomst* (förutom en kort hänvisning till den förstnämndas historia i bokens avslutande del). Men den försiktighet som föregick boken motiverades ändå mest av det som Darwin senare varken ville eller försökte undvika, en omvärdering av den vetenskapliga klassificeringen.

Viljan att ordna

Här ger sig revolutionären Charles Darwin till kända. Ifrågasättandet av den statiska beskrivningen – den som inte tillät förändring utan såg anatomiska likheter, inte som bevis på släktband utan som beviset på en gudomlig plan – satte Darwin på kollisionskurs med storheter som Louis Agassiz och paleontologen **Richard Owen**.

Vad händer med taxonomin, frågade sig Agassiz, om arter ständigt övergår i andra? Darwins utmaning var, som **Pär Segerdahl** skriver, "en svår tanke att smälta. Den kräver förmågan att motstå viljan att kategorisera och ordna".

Det "moraliska fiber" som kristendomen ansågs stå för var sammanflätad med hur Darwins samtida kollegor såg på sin vetenskapliga uppgift. Darwin var, som vi sett, inte sen att skriva under kristendomens sociala och, enligt honom, "civiliserande" funktion. Men han insåg också dess makt och fördunklande effekt.

Den insikten fick Darwin att angripa "den gudomliga planen", som den ytttrade sig i biologin. **Thomas Huxley** tog, liksom Darwins kritiker, religionen med i resonemanget.

Den diskussionen var nödvändig och väntad. Tyvärr präglas den i dag av ett drag som Charles Darwin med sitt arbete ville komma ifrån, nämligen förutsägbarheten. Förutsägbarheten infinner sig då debattörerna inte kan se bortom den egna läran – vare sig vetenskaplig eller religiös – utan böjer sig för just viljan att kategorisera och ordna.

Dan Lolax
är nyhetschef på Radio Vega Åboland
dan.lolax@abo.fi

LITTERATUR

Janet Browne: *Charles Darwin: Voyaging och The Power of Place* (Pimlico 2003).

Pär Segerdahl: "Evolutionsläran som fostrare av tanken", http://www.svd.se/kulturnoje/understrecket/artikel_106626.svd